

Iz sedanjosti v preteklost – Vtisi z Dolnjega Zemona

Brala sem, da preteklost ni nikoli preteklost. Da je vedno tukaj, z nami, da jo ves čas nosimo s sabo in z njo hodimo naprej, v prihodnost. Res je. Nosimo jo s sabo. Tisto, ki je čisto naša, in tisto, ki je del preteklosti človekovega rodu in jo hote potegnemo na plano kadar koli, ko jo obujamo, ko jo iščemo med ostanki razvalin, ki jih je narava skrila med svoje zelenje, globoke korenine, razraščene planjave. Z njo so prepredene naše poti.

Vanjo, v tisto daljno in to novejšo, smo se vrnili na zadnjem srečanju *kulturne klepetalnice UTŽO* v marcu. Obiskali smo Dolnji Zemon, znan po aktivnih vaščanih, njihovih uspešno dokončanih projektih, delovnih akcijah, kulturnih prireditvah, izvornih avtorjih umetnostnega ustvarjanja. Blizu dobro ohranjenega gradu stoji cerkev sv. Mihaela, nad vasjo so odkriti ostanki najnižje ležečega gradišča na naših tleh. Kar trije znani ljudje so se rodili v vasi: pesnica Maksa Samsa, glasbenik Avgust Šuligoj in Josip Potepan Škrljevič, pionir domače etnografije in arheologije.

Člani smo se zbrali pred gradom skupaj z našimi gostitelji; z likovnikom Franetom Dolganom, ki je prevzel vlogo domačina, zgodovinarjem Ivanom Simčičem, kustosom Pokrajinskega muzeja Koper, s Primožem Rojcem, dobrim poznavalcem lokalne zgodovine in inovatorjem, ter Janezom Škrljevičem, pesnikom in avtorjem vitražev križevega pota v vaški cerkvi.

G. Ivan Simčič, ki se je prijazno odzval našemu povabilu, nam je med hojo po terenu nad vasjo sproti razkrival preteklost iz časov železne dobe, okoliščine nastanka naselbine, ki so ji botrovali idealni pogoji za življenje: plodna zemlja, les in neusahljivi vodni viri. Ni čudno, da je tu nastal tudi mit o ajdu, velikanu, ki je sedel na Ahcu in si namakal noge v Veliki vodi. Skozi zarasle dele terena smo se mimo vejevja dokopali do še vidnih ostankov obrambnih nasipov, si po zgodovinarjevem pripovedovanju v mislih naslikali veliko naselbino z več vhodi, amfiteater, prostor za druženje, ostanke zemljank, vodnjakov in grobov s skeletnimi in žarnimi pokopi, redke najdene artefakte, uničene ob oranju polj, ker so jih lastniki, ki niso vedeli za njihovo vrednost, odvrgli; pokazal nam je najvišji del gradišča med dvema vzpetinama, ostanke vinogradov (nogradov), strme prepade, ki so poleg obzidja varovali naselbino pred napadalci, omenil Japode, njihov zaton in razkril še marsikaj.

Začetne raziskave z geofizikalnimi meritvami za pregled arheoloških najdišč so potrdile obstoj bogatega najdišča, ki naj bi ga po prvih načrtih ohranili kot arheološko-rekreacijski park, vendar do realizacije ni prišlo zaradi objektivnih razlogov. Zgodovinar Simčič meni, da je škoda opustiti to zamisel in da bi se moralo nadaljevati z načrtovanjem tega parka. Dokler se kaj ne premakne, se lahko kar sami odpravimo na arheološko-rekreacijski pohod do nahajališča in preberemo, kaj nam razkrivajo tamkajšnje informacijske table.

Po vrnitvi v cerkev sv. Mihaela, z edinim ohranjenim opečnim tlakom, ki so ga odkrili med sanacijo objekta, nam je Primož Rojc pripovedoval o zgodovini sakralnih objektov v vasi, o gradu in njegovih lastnikih, predstavil pesnico Makso Samsa in prebral njeno duhovito zgodbo o štedilniku. Frane Dolgan jo je večkrat srečal in povedal, da je bila Maksa zelo živahen otrok iz bogate Malnarjeve (mlinarske) družine in se je med potjo domov rada

ustavljala v nekaterih hišah. Spominja se, da je rada zahajala tudi k njim. Vodo so ji morali postreči samo v porcelanastem lončku. Po njenem se ni spodobilo, da bi kot vsi ostali pila iz korca.

Ko so se kot otroci kopali v Velki vodi, pri Malnu, jim je Maksa deklamirala svoje pesmi. Spomni se njenega nizkega alta, zaletavega govorjenja brez melodije, ki otrok ni pritegnilo k poslušanju. Raje so se prepustili svojemu igranju.

Primož nam je pojasnil tudi, da imajo v vasi vsakoletno procesijo zaradi zaobljube Mariji Pomočnici, ker je rešila vas pred vojnimi grozotami in ker so se vaščanke, internirane v letu 1943, srečno vrnile domov; mislim, da bo letošnja procesija že 82. po vrsti.

Pred ogledom vitražev Janeza Škrlja nam je Frane Dolgan razložil vplive različnih slogov v pozidavi slovenskih cerkva ter nam orisal zgodovinsko ozadje vitraža in način njegove izdelave.

Domačin Janez Škrlj je namreč izdelal in podaril cerkvi edinstven križev pot v vitražu. Pravil je, da se je stekla vedno bal, a se je vseeno lotil tega zahtevnega dela skupaj z mlajšo hčerjo, ki mu je izrisala prizore. Od načrta do končnega izdelka je potreboval kar štirinajst let. Ker je za tako zahtevno tehniko potreboval barvno steklo, ga je iskal vsepovsod, saj ga je bilo težko dobiti; ponj je moral celo na Slovaško. Prizori so uokvirjeni z orehovim ter rožnim lesom in izdelani v tiffany tehniki, nekateri so sestavljeni tudi iz sedemdesetih koščkov stekla; na enem je simbolno upodobil barve slovenske zastave. Na dvodelnih postajah križevega pota je v spodnjem lesenem delu prikazano telo, uokvirjene podobe v zgornjem delu pa razkrivajo duhovnost, dogajanje v naših hišah, kot pravi sam. Tako redka plemenita in humana gesta ostaja izjemno dragoceno darilo skupnosti.

Srečanje z našimi sogovorci smo zaključili v toplem grajskem prostoru. Frane Dolgan je v njem razstavil še nekaj slik domačih likovnikov: Blanke Dovgan, Dragice Sušanj in svoje. Vsem štirim gostom smo se posebej zahvalili za njihov čas, za znanje, pripovedi, prepletene z duhovitimi anekdotami in vaškimi prigodami, ki jih ni malo. Spomine odnašamo v prihodnost, da jih bomo shranili v našo preteklost.

N. L. Ujčič